

«СПОГАДИ» ДМИТРА ПАВЛИЧКА: АВТОРСЬКА ВІЗІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Стадніченко О.О., к. філол. н., доцент
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
stadnichenko-1@ukr.net

У статті розглядається книга «Спогади» Дмитра Павличка у двох томах, опублікована 2015 року. Автор статті звертає увагу на те, що книга є синтетичним поєднанням мемуарів, де автор звертається до осмислення свого життя від найперших кроків до сьогодення. Вказується, що багато уваги приділено висвітленню стосунків власне автора спогадів з багатьма його сучасниками: письменниками і громадсько-політичними діячами за період від кінця 1940-х до наших днів. Особливо детально розглядається авторська візія української історії 1940-х років.

Виписаний у спогадах образ автора вражає гармонійністю, сконденсованістю і цілісністю, і ніби підіймається над процесами, перебіг яких представлено в спогадах.

Ключові слова: візія, історія, мемуаристика, спогади, аспект.

«ВОСПОМИНАНИЯ» ДМИТРИЯ ПАВЛИЧКА: АВТОРСКОЕ ВИДЕНИЕ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИИ ХХ ВЕКА

Стадніченко О.А.
Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье рассматривается книга «Воспоминания» Дмитрия Павличка в двух томах, опубликованная в 2015 году. Автор статьи обращает внимание на то, что книга является синтетическим сочетанием мемуаров, где обращается к осмыслению своей жизни от самых первых шагов до настоящего. Указывается, что много внимания уделено освещению отношений собственно автора воспоминаний со многими его современниками: писателями и общественно-политическими деятелями за период от конца 1940-х до наших дней. Особенно подробно рассматривается авторское видение украинской истории 1940-х годов.

Ключевые слова: виденье, история, мемуарист, воспоминания, аспект.

“RECOLLECTIONS” BY DMYTRO PAVLYCHKO: AUTHOR’S VISION OF UKRAINIAN HISTORY OF 20TH CENTURY

Olga Stadnichenko
Zaporizhzhya National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The book «Recollections» by Dmytro Pavlychko in two volumes published in 2015 is considered. The author of the article points out that the book is synthetic combination of memoirs, where the writer appeals to his life’s comprehension of his first steps to present time. A lot of attention in the book is paid to highlighting writer’s relations with his numerous contemporaries; writers and public-political figures of the period from the end of 1940th to our days. The writer’s vision of Ukrainian history of 1940th is examined especially in details.

The character of the writer written in memoirs impresses by harmony, concentration and integrity and as though he rises above processes presented in recollections.

The article is devoted to a research of «Recollections» by Dmytro Pavlychko as an example of memoir literature of beginning of XX century.

Actuality of the article is determined by an increasing scientists’ attention of the end of XX – beginning of XXI century to non fiction literature and also by deep interest in recreation of its characters especially of contradictory XX century, its real figures, in particular writers, statesmen and historical background when all events took place and when acting people and the writer himself were hostages of recollections.

The book «Recollections» by Dmytro Pavlychko has documentarily publicistic nature. In every essay that is unconnected with other essays, the writer as though strings the stories about his life, his development

as a poet and public figure and factors that were crucial for formation of his outstanding personality.

Through the writer's personal perception one can see the tragic Ukrainian history of XX century.

Key words: *memoirs, recollections, aspect, diaries, letters, interpretation, canon, genre and stylistic specificity.*

Інтерес до літератури non fiction в Україні, як і в більшості країн світу, викликаний, перш за все, тим, що автори мемуарної літератури зображують життя правдиво, хоча і з деяким елементом суб'єктивності, але водночас як безпосередні свідки подій.

Це удожня література, в основі якої художнє моделювання дійсності відходить, на думку критиків, на другий план, звільняючи місце літературі документа й факту. Особливо це актуально в нинішній час, коли документальна література стає потужним засобом розвінчання ідеологічних міфів.

Відомий дослідник у галузі мемуаристики О. Галич вказує, що «документалістика, особливо така її форма, як мемуари, набагато точніше, а ще й емоційніше, ніж донедавна вузівські та шкільні підручники, відтворює далеке й ще більш віддалене минуле, провідні історичні тенденції, дає оцінки реальним політичним діячам, письменникам, акторам у різні періоди (відносно спокійні чи драматичні, а то й трагічні) нашої історії. Спогади часом називають третьою історією, маючи на увазі, що перша історія – це справжній суспільний процес, що мав місце в минулому; друга – це його бачення в офіціозі; а третя – неупереджений погляд мемуариста чи автора біографічної оповіді» [1, с. 5].

На думку М. Коцюбинської, «художня документалістика, що заторкує увесь пласт українського культурного буття, може також слугувати інструментарієм і документальним матеріалом для літературознавчого дослідження, для новітнього переосмислення української мистецької спадщини. Допомогає дошукуватися невідомого чи малознаного, виборювати свій нестандартний кут зору, стимулюючи охоту до нового прочитання засоціологізованої і вихолощеної нашої класики. Оцей незужитий «людський простір», щира незаяложена інтонація допомагають нейтралізувати хрестоматійний глянець, загальникові нав'язливу патетику, канонічну сутність, що роз'їдають соцреалістичне (і не тільки) офіціозне українське «персональне» літературознавство» [3, с. 33].

На підтвердження думки М. Коцюбинської, зазначимо, що мемуаристика – це реальна прикмета зрілості не тільки індивіда, а й суспільства. І має значно ширші можливості, ніж художня література. Для авторів мемуарів головне, як вони скористаються цими можливостями. У той же час багато залежить від здатності наратора не просто подати певний виклад подій, а піднятися над ними і подати їхню сутність, певною мірою відсторонившись, не заглиблюючись у зайві подробиці, не втрачаючи важливих деталей.

«У художній документалістиці маємо зіткнення двох часових площин, двох реакцій і бачень – безпосереднє, цюхвилинне, і вчорашнє, але вивірене сьогоднішнім. [...] Осердя жанру – то своєрідний тандем пам'яті та історії. Пам'ять жива, вона є вічним теперішнім, тримається за щось дуже конкретне – образи людей, жести, настрої; історія тяжіє до абстракції, до віднайдених взаємозв'язків та взаємообумовленостей між людьми, речами, подіями» [3, с. 20].

До написання чи навіть опублікування спогадів кожен приходиться по-різному і залежно від різних життєвих та суспільно-політичних обставин. На це також значною мірою впливає те, який характер мають спогади: більш особистісний чи суспільно значущий.

Серед творів, які відносимо до класики мемуарного жанру, зокрема спогади діячів ХХ – початку ХХІ століття. Серед них такі відомі твори, як «Спогади і роздуми на фінішній прямій» І. Дзюби, «Лінія життя» Л. Танюка, «Щоденник» О. Гончара, «Зустрічі й прощання» Г. Костюка, «Найбільше диво – то життя» М. Руденка, «Благослови, душе моя, Господа...» Р. Іванчука, «Рубали ліс» Лариси Крушельницької, «Книга споминів» Михайлини Коцюбинської та ін.

«Немає вразливішого жанру в літературі, ніж спогади: коли автор береться за мемуари, він постає перед читачем як на рентгені, де йому важко щось приховати чи прикрасити, і саме автор стає головною дійовою особою. Саме тому це жанр ризикований і, можливо, тому українська мемуаристика існує тільки на ембріональному рівні» [5, с. 3], – такими роздумами почав М. Слабошпицький презентацію двокнижжя мемуарів відомого українського письменника і громадського діяча Дмитра Васильовича Павличка «Спогади». Це синтетичне поєднання мемуарів, де автор звертається до осмислення свого життя від найперших кроків до сьогодення. Відповідно багато уваги приділено висвітленню стосунків власне автора спогадів з багатьма його сучасниками: письменниками і громадсько-політичними діячами за період від кінця 1940-х до наших днів.

М. Слабошпицький продовжує: «Важко сказати, чого в цих двох томах більше: літератури чи політики, однак, в даному випадку це цілком вдалий симбіоз. Книжка аж клекотить публіцистичністю і суб'єктивністю авторського бачення, і це теж дуже добре. Тут є характеристики політбонду, й вони незрідка – нищівні. Чимало дійових осіб «Спогадів» ще живе, але ніхто з них нічого не оскаржив, – або погано читають, або все правда» [5, с. 3].

Стаття присвячена дослідженню «Спогадів» Д. Павличка як зразка мемуарної літератури поч. ХХ століття. Актуальність цієї статті зумовлена посиленою увагою науковців кінця ХХ – поч. ХХІ ст. до літератури non fiction, а також поглибленим інтересом до відтворення в ній образів доби – особливо суперечливого ХХ століття, реальних постатей, зокрема письменників і державних діячів, історії, на тлі якої все відбувалося і заручниками якої були дійові особи спогадів і сам автор зокрема.

Про особливості мемуарів, зокрема про рецепцію постатей письменників чи митців у спогадах, свого часу зауважували літературознавці О. Галич, Т. Гажа, А. Ільків, В. Кузьменко, Г. Мазоха, К. Танчин та ін. Метою ж статті є: з'ясування особливостей стилю автора при висвітленні тих чи інших тем; аналіз рецепції історії ХХ століття та її впливу на індивіда у спогадах; висвітлення особистісного сприйняття автором описуваних подій та особливостей його спілкування з представниками творчої громадськості та можновладцями.

В анотації до «Спогадів» зазначено: «Видатний учень і послідовник Франка, Дмитро Павличко міг би сказати про себе ось цими геніально простими словами: «Все, що мав у життю, він віддав / Для одної ідеї, / І горів, і яснів, і страждав, / І трудився для неї». Емоційно, естетично й інформаційно насичені, його «Спогади» несуть читачеві не стільки фрагменти мінливого й неспокійного життя самого автора, скільки драматичний образ України ХХ-го й початку ХХІ століть. Серед численних мемуарних портретів, написаних автором, його вчителі і друзі, творці української культури й державності».

Книга «Спогади» Д. Павличка має документально-публіцистичний характер. У кожному нарисі, які не пов'язані між собою, автор ніби нанизує розповіді про своє життя, про те, як відбувалося його становлення як поета та громадського діяча, які чинники були вирішальними при формуванні його непересічної особистості. Через особисте сприйняття автора проглядає трагічна історія України ХХ століття.

Відкриває «Спогади» нарис «Стопчатів», у якому автор пише про своє дитинство, яке протікало в мальовничому селищі на Західній Україні ще за часів польської влади. Саме там і треба шукати корені такого характеру самого автора. З особливим трепетом описує історію свого роду, пригадує, які традиції були в їхній родині, особливо наголошуючи на тому, що в їхній сім'ї всі любили співати і знали багато українських народних пісень: «Пісні мого тата – моя перша школа історії України. Співана. З того часу я назавжди запам'ятав пісні: «Їхав козак на війноньку», «Козак від'їжджає, а дівчина плаче», «Там, де Ятрань круто в'ється», «Зажурились галичанки», «Ой у лузі червона калина» і т.д. Цікаво,

що батькове товариство співало пісні Наддніпрянської України, з особливим натхненням...» [4, с. 8].

Не менш зворушливо пише Д. Павличко про те, що вдома у них був звичай щонеділі, після служби божої в церкві, читати вголос вірші Т. Шевченка та І. Франка. Цей звичай запровадила мати, що любила слухати, як читають її діти, бо сама читати не вміла, хоча мала потяг до поезії. Автор зауважує: «Читаючи «І мертвим, і живим...», я бачив сльози в материнських очах, і вони казали мені, що я торкаюся Шевченковими словами до чогось болящого в душі. Того болящого духу України я тоді не розумів, але сприймав його почуттями як щось найдорочче для матері, значить і для мене» [4, с. 14].

Зі спогадів Дмитра Павличка стає цілком зрозуміло, у родині була проукраїнська атмосфера, не зважаючи на те, що жили під Польщею. Деякі епізоди, про які пише автор, стали відомими лише недавно, оскільки про таке згадувати за часів радянської влади було не можна. Зокрема і про сумнозвісні події, коли Галичину окупували радянські війська: «В тридцять дев'ятому році, коли “визволителі зі Сходу” в'їхали в село, батько повісив на смєречиною замаєній брамі синьо-жовтий прапор. Прапор тут же зняли енкаведисти, що їхали разом з червоноармійцями, батько довго переживав, що його видадуть совітам як “націоналіста» [4, с. 15].

З нарису «Стопчатів» вперше дізнаємося про деякі важливі моменти з біографії Д. Павличка, зокрема про те, як його сім'я пережила найтяжче горе в січні 1944 року, коли брата Петра заарештувало гестапо: «Хтось із стопчатівських підпільників на тортурах виказав мого брата як члена ОУН. Його розстріляли в Коломиї 26 січня 1944 року. А в квітні 1945 року, коли німецькі окупанти втекли з Коломиї, а радянські ще не зайняли її, мій батько разом з батьками інших розстріляних розкопав могилу і привіз додому вбитого, колючим дротом зв'язаного брата» [4, с. 16].

Цікавим є зізнання автора про те, що саме життєвий приклад брата Петра наставив Дмитра на такий життєвий шлях. Після трагедії шістнадцятирічний Дмитро Павличко написав один із перших віршів «Клятва», у якому обіцяв помститися за його смерть. Цей вірш був знайдений серед паперів нещодавно і опублікований аж 2009 року. Пізніше, згадує автор, була написана поема «Вогнище» і опублікована ще за радянського часу. У ній був образ брата Дмитра Васильовича, але без згадки про факт його перебування в ОУН. Автор зазначає, що за часів незалежної України він відредагував поему «Вогнище»: «Голос моєї совісті – це голос мого брата, а в тому голосі мені чути не просто й не тільки ненависть до ворогів-чужинців, а й дуже болісне, перемішане з жалем почуття зневаги до перевертнів, почуття ганьби за свою націю» [4, с. 16].

У «Спогадах» Д. Павличка, як і в більшості творів літератури non fiction, спостерігаємо, що на основні ідейні та особистісні мотивації поряд з бажанням самосповідальності йде прагнення деякого самовиправдання. Найчастіше вони мають особистісний характер, хоча мають безперечне значення для оцінки цілісної панорами епохи, історичних подій та впливу їх на конкретних осіб. У спогадах М. Богачевської-Хомяк зустрічаємо натяк про те, що Д. Павличко «ніколи не був «советським», але знав щілини системи і як ними просуватися» [3, с. 19]. Якраз оті «щілини системи» і розкриває Д. Павличко у своїх мемуарах про себе і про час. А для того, щоб це вийшло об'єктивно і правдиво, важливі, на думку М. Коцюбинської, «повнота занурення в химерну реальність, вірність історичному й особистісному контекстові, вільному від чорно-білої схеми, без огульного облуплювання й все заперечення, пригашення риторики на карб аналітики, щоб не підмальовувати, але й не демонізувати реальну ситуацію і реальну особу на угоду сьогоденній схемі» [3, с. 20].

У «Спогадах» Д. Павличка проступає образ несфальшованої дійсності, у якому подається фіксація цієї дійсності у різних формах: емоційних враженнях, особистісних реакціях,

суб'єктивних записках, аналітичних нотатках, переживаннях самого автора тощо. Ці елементи є складовими образу того середовища, у якому жив автор спогадів. Таким чином створюється автопортрет митця в різних ситуаціях і образ часу, в якому він жив.

Мемуари будь-якого автора завжди якнайповніше розкривають, здавалось би, уже відому постать, додають яскравості і точності розуміння його як людини. Те ж великою мірою стосується і спогадів Дмитра Павличка. Окремі деталі з його мемуарів створюють багатогранний образ, особливо стосовно юнацьких років, проведених під час окупації. У спогаді «Яблунів» автор розповідає про те, що йому довелося навчатися в польській школі у Яблуніві через матеріальні нестатки батька. Серед учнів були поляки, євреї і він – єдиний українець у класі. Уже в першому класі малий Дмитро відмовився декламувати вірш польською мовою про те, що він є поляком: «Мені раптом прийшло в голову, що я не поляк, а тому декламувати не буду. Пані Вебер залізною лінійкою відрахувала мені на долоню тяжких десять ударів. Рука боліла. В жилах тремтіла кров. Але я вдячний учительці за ту науку. Вона загнала залізною лінійкою в мої жили, аж до серця, відчуття моєї приналежності до українського народу» [4, с. 21]. Такі спогади дають можливість зрозуміти, як формувалась особистість Дмитра Павличка, під впливом таких чинників зокрема.

Витоки особистості треба завжди шукати на малій батьківщині. Саме там формується світогляд, характер, особливі риси вдачі. Підтвердження цього знаходимо в аналізованому творі. У спогадах Д. Павличка селище Яблунів, де він навчався в школі, постає як батьківщина багатьох видатних особистостей, які проявили себе в різних галузях науки і мистецтва. Як зазначає автор, Яблунів увійшов в історію як місце, де енкаведисти з особливою жорстокістю проводили зачистки залишків загонів УПА. І вже за часів незалежної України «відкрили сліди тих страшних злочинів, вчинених катами-емгебистами – останки людей у криниці, що була при садибі того дому, де розміщувалось МГБ, трупи в замаскованих могилах на прилеглих до того ж дому городах. Обстеження останків показало, що ті люди були тортуровані, їм ламали кості, виймали очі, розпорювали животи. Я добре знав катів, що залишили ці сліди в Яблуніві. Їхні імена: Сукоркін, Картавець, Діденко. Це були садисти, що знущалися над пораненими воїнами УПА, над їхніми родичами. Яблунів увійшов у нашу історію як Дем'янів Лаз і Биківня – місця священної крові, пролітої за українські ідеали» [4, с. 24].

Мало кому відомо, що в біографії Дмитра Павличка були такі сторінки, про які він зміг розповісти тільки недавно, оскільки радянська влада була неприхильна до тих, хто брав участь у визвольних рухах. Нарис «В УПА і в тюрмі» досить емоційно розповідає про те, як у квітні 1945 року шістнадцятирічний Дмитро Павличко вступає до лав УПА. Ясна річ, що у нього для цього особистий мотив – прагнення помститися за брата Петра, який загинув у катівні гестапо. Дмитро Васильович говорить про те, що мати і батько виряджали його до УПА зі сльозами на очах.

Ці спогади – ніби сповідь автора, і водночас – як оживаючі сторінки історії України – трагічної і напівспотвореної за часів Радянського Союзу. З пам'яті зовсім юного Дмитра Павличка вириваються один за одним його товариші – побратими, яких називає на псевдо, командири повстанських сотень, чот і роїв, і про кожного він говорить з особливим пієтетом. Згадує і про те, що перебувати в юнацькій сотні УПА йому довелося недовго: з наближенням зачистки з боку «Червоної мітли», керівництвом було прийнято рішення розпустити молодь додому, щоб не ризикувати ними. Разом зі своїми побратимами і Павличко склав зброю. Але разом з тим віддав командирю Сорокатому свою синю блузу і тільки відійшовши далеко від сотні, згадав, що в кишені забув свої картку з прізвищем, псевдо і папери з віршами.

«Через деякий час, – згадує Дмитро Павличко, – його заарештували “енкадебисти – пайдьошники”: “Ти арестован! Бандеровській викормиш!”» [4, с. 47]. Як і інших в’язнів, його доправляють до Яблунівської пивниці, де тепер була тюрма. На сучасного читача, ясна річ, вплив таких спогадів буде безперечний і носитиме виховний характер: «В тюрмі пивниці було багато людей – космацькі, березівські, лючинські селяни. Одних узяли з дому як нібито підпомагачів УПА, інших піймали в лісі при заготівлі дров, ще інших брали просто на дорозі. Вояків УПА не було. Але крізь вікно ми бачили у дворі трупи, привезені з сіл. Вони лежали в калюжах крові. В’язні пошепки розповідали, що декого привезли сюди після бою – то були тяжко поранені воїни УПА. Тут їх добили пострілами в голову. Моя свідомість горіла. Я був не просто у тюрмі, я був у камері, з якої було видно закатруплених людей, мені причувалось, що дехто з них стогне, просить води!» [4, с. 47].

З притаманною творчій манері Дмитра Павличка художньою майстерністю та водночас документальною достовірністю, називаючи конкретні імена, місце перебування, роль кожного присутнього в спогадах, автор розкриває жахливі сторінки свого перебування в енкадебистській в’язниці. Він пише, що після першого допиту йому стало зрозуміло, що НКДБ нічого не знає про його перебування в сотні. Його допитували про те, чи був він у молодіжній організації, яка нібито існувала в Стопчатові й допомагала бандерівцям? Юний Павличко відкидає ці звинувачення, як вигадку слідчого і потім починаються катування: «Оперуповноважений Картавцев, заступник начальника Яблунівського райвідділу НКДБ Сукоркін і сам начальник Діденко перегнули мене на спинці крісла животом догори й почали бити шомполом по голому тілу. Я втратив свідомість. Вони холодною водою приводили мене до тями і шмагали до крові. Я не признавався. Вони ж питали про те, чого в моєму житті не було!» [4, с. 47].

Ці спогади написані тільки 1999 року, коли оприлюднені були злочини комуністичного режиму при встановленні радянської влади на Галичині. Тільки тепер можна було розповісти, що причиною допитів Павличка стали брехливі свідчення Василя Баб’юка, якого заарештували раніше, і який під тортурами почав себе й інших обмовляти, лише б його не били. У його присутності допитували і Павличка, який відкидав ці звинувачення як вигадку. На очній ставці Баб’юка допитували про якусь організацію, яку самі вигадали. Д. Павличко згадує, що його знов били, що аж кров залила йому очі. Побили так, що не зміг дійти до камери. Він благав, щоб Василь відмовився від своїх свідчень. Били знову й знову – залізною штабою по шиї, затискали пальці дверима. Тоді вже й сам почав зізнаватись у тій неправді, яку вигадав Баб’юк. «Мабуть, нема нічого страшнішого на світі, як самообмова!» [4, с. 47].

Під тиском інших заарештованих, які кричали «Кажі правду!», Павличко відмовляється від своїх свідчень, і його знову б’ють, тепер за те, що відмовився від попередніх самозвинувачень і звинувачень друзів. Він зауважує, що дії енкадебистів були продуманими: «Вони прагнули через заарештовану дівчину докопатися до підпілля, дізнатися, хто з наших батьків, односельців співпрацює з ОУН та УПА, але тут вони наткнулися на непробивну стіну. Все, що вони вибили з нас, була фальшива інформація про те, що стопчатівські, уторопські, ковалівські хлопчики збиралися вечорами, зустрічалися з воїнами УПА» [4, с. 47].

Зі спогадів Д. Павличка стає відомо про те, як його перевели до Коломийської в’язниці, а потім до Станіславської, яка містилась у підвалах приміщення відділу МГБ. Про своє перебування в тюрмній камері в Станіславі автор пише, щоб розкрити жахливі реалії того часу і розвіяти міфи благих намірів радянської влади по відношенню до галичан: «Я потрапив у юрмище в’язнів, поділених на дві ворогуючі групи. З одного боку – бандити, переважно росіяни, з другого – вояки УПА, українські інтелігенти, вчителі, священики. [...] Нагорі мене чекали нові допити, а в камері – приниження і знущання від наволочі, яка встигла вже з Росії прибути до Станіслава і за грабунки та вбивства потрапити до тюрми. [...] Життя в підвальній камері (а було там нас від сорока до шістдесяти людей) вжахнуло мене. Спали всі

покотом на долівці, а було тісно так, що коли один обертвся, обертатися мусили інші» [4, с. 50].

Не перестає дивуватись автор спогадів жорстокості слідчих та «вишуканості» їхніх методів на допитах. Кожен з них придумував свої засоби впливу. Так, слідчий Соскін, дізнавшись, що Павличко навчався в гімназії, «наказав мені скласти проект любовного листа до якоїсь галичанки, в яку начебто він був закоханим» [4, с. 51]. Але очікуваної вдячності з боку слідчого так і не діждався. Навпаки, той накинувся на нього з нечуваною люттю: «Як тільки я закінчив свою розповідь, слідчий ударив мене кулаком в обличчя і заверещав: – Ти врьошь! [...] Він наступив ногою на паркетину, і вона вискочила. Схопив на льоту дубову дощечку і бив безпощадно мене куди попало, примовляючи одне й те ж: – Ти врьошь!» [4, с. 52]. Автор зазначає, що слідчий таки здався. Оскільки всі хлопці, заарештовані у справі юнацької сотні, повторювали, що вони не винні, а під катуваннями наговорювали на себе.

Цікавою є розв'язка цієї історії: З часом звістка про викриття дитячу бандерівську сотню дійшла до Москви. Приїхала комісія, яка мала розібратись з цією справою. Хлопців почали допитувати. Всі говорили, що били, кували, тому говорили те, що вони хотіли почути. «Уже згодом я дізнався, що за кожного арештанта вони діставали премію 800 карбованців» [4, с. 52]. Після восьмимісячного перебування в катівні, після катувань і брехливих зізнань хлопців відпустили додому навесні 1946 року.

Знову повертаючись до тих днів, Д. Павличко зауважує: «Найбільшу ганьбу у своєму житті я пережив тоді, коли змушений був на очних ставках казати неправду. Мені вдалося тяжкою ціною збити з пантелику слідчих і цим самим пустити їх запланованою ними хибною дорогою, яка згодом довела їх до в'язниці. Нечувана подія – енкадебістів засудив радянський військовий трибунал за катування неповнолітніх в'язнів. Засудили, але мовчали про це радянські органи. На тому суді мені сказали: “Забудь, що тут було”» [4, с. 53].

Вражають своєю відвертістю сповідальні спогади автора про той нелегкий шлях, яким він ішов у доросле життя. Донедавна зважитися на такі зізнання було б вартим уваги відповідних органів. Нині, коли українці все більше дізнаються про вразливі сторінки нашої історії, спогади Дмитра Павличка дуже доречно доповнюють те, про що говорять і пишуть дослідники української історії 1940-х років.

Тільки у 1999 році Дмитро Павличко пише ці відверті рядки, які багато пояснюють у становленні його особистості, у тому, як йому доводилося торувати свій шлях. Як він сам вважає, саме в юності пройшов серйозну школу життя, наслідки якої відчувалися в подальшому: «Багато в моєму житті було епізодів повчальних і значних. Але в тюрмі за вісім місяців я навчився більше, як за цілі роки університетських студій. То була жорстока наука про падіння і піднесення людського духу, про чисту правду, яка ніколи не є видимою і яку тяжко знайти людині у своїй власній душі. То була наука про пошану і ненависть до самого себе, про співчуття до людей слабких і про любов до людей сильних» [4, с. 53].

У «Спогадах» Д. Павличка, як у більшості творів цього жанру, переважає морально-екзистенційна проблематика. Описуються складні ситуації морального вибору тієї чи іншої особистості, здатність і можливість протистояти ситуації чи навпаки підкоритися, або хоча б вийти з неї більш-менш морально. Фактично спостерігаємо, як особистість протистоїть системі, бореться у цьому випадку з устоями і канонами тоталітарної системи і долає наслідки тієї боротьби.

«Спогади» Д. Павличка, пов'язані з його перебуванням в УПА, потім у в'язниці, далі інші події, пов'язані цим ланцюжком, вибудовуються, як пазли-частинки, кожен з яких розкриває важливий епізод із його життя і водночас вказує на цілісну картину його життя.

Прикладом такої взаємопов'язаності з попередніми подіями може розглядатися спогад про вступ Дмитра Павличка до університету.

Д. Павличко пише: «Склав я іспити добре. Все на п'ять і чотири, крім німецької мови. Екзаменатор із цього предмета, поговоривши зі мною, сказав одверто: “Я бачу, що ви німецьку мову знаєте не гірше від мене, але я мушу поставити вам трійку. В наш університет (*Київський державний ун-т ім. Т.Г. Шевченка – О.С.*) західняків цього року не приймають!” “Це несправедливо! – закипів я, а викладач продовжував: “Знаю. Нічого зробити не можу. Їдьте до Львова!”» [4, с. 59]. І жодних пояснень. Це прозвучало як вирок, який оскарженню не підлягає. Тепер зрозуміло, що питаннями відбору абітурієнтів опікувалася КДБ і критерієм були аж ніяк не знання, а, перш за все, соціальне походження та навіть місце народження, яке впливало на майбутню кар'єру людини.

Ставши студентом Львівського університету, куди його направило міністерство освіти замість Київського, Д. Павличко став відчувати на собі тиск комсомольського оточення. На закид одного з товаришів про те, які він пише вірші, відповів: *“Про що писать – я знаю добре./ Не про кохання й про любов.../ І не твої весняний обрій, / А про життя важке і кров / Пролиту в землю!..* [4, с. 479]. Йшлося безперечно про кров вояків УПА.

З написаного у спогадах бачимо, що автор має свою рецепцію української історії, подає її через свою власну призму, оскільки довелося пережити, як тому герою роману «Століття Якова» В. Лиса, декілька режимів, кілька держав з відповідними ідеологіями і при цьому намагатися залишитися самим собою. У відповідь на закиди від сучасників, які звучать на адресу Д. Павличка з приводу його поетичної діяльності і певного пристосування до умов режиму, сам відповідає чи сповідається перед читачем у спогаді «Спочатку»: «Якщо я прийняв позу радянського поета, то зовсім не тому, що запрагнув популярності й визнання, а тільки тому, що повірив у можливість вдихнути в комуністичну фразеологію національну ідею, з якою я народився. Я перебував під впливом шевченківського та франківського струменя в нашій літературі. Я вважав своїм обов'язком боротися за українську мову, культуру, історію засобами тієї ж комуністичної мрії. Чи був я щирим тоді, коли свідомо йшов на співробітництво із радянською владою? Був, та не завжди. Я постійно сам ламав ту фальшиву лінію поведінки, що її вимагала від мене система тоталітарного невільництва, я ніколи не переставав писати поезії, які поєднані духовно і тематично з першими моїми віршами, що волею Божою віднайшлись на вісімдесятому році мого життя» [4, с. 482].

Кожен із епізодів дозволяє читачеві дати оцінку описуваному, зіставити його з уже відомим про ту чи іншу подію чи людину, чи власне постать у літературно-мистецькому просторі чи в суспільно-політичному житті. Авторська візія пережитого й інтерпретація його у «Спогадах» має як пізнавальний, так і художньо-естетичний сенс. «Як межове явище художня документалістика у всіх своїх іпостасях жива й багатовимірна, насичена неповторними реаліями і яскравими суб'єктивними враженнями, залишає по собі відчуття автентичності і водночас не чужа художньому домислу» [3, с. 57], – вказувала М. Коцюбинська.

Коли читаєш мемуари, ніби оживає весь життєвий простір автора, постають в усіх подробицях люди, які його оточували, події, що довелося пережити. Особливий інтерес викликають виписані в спогадах постаті письменників, суспільно-політичних діячів, людей, з якими на життєвих дорогах довелося перетинатися автору. Натрапляємо на досить різкі оцінки багатьох з них. Серед героїв спогадів Дмитра Павличка письменники А. Малишко, М. Рильський, О. Гончар, О. Довженко, Ірина Вільде, М. Бажан, Г. Кочур, М. Рудницький, В. Підпалій, О. Коломієць та ін.

Багато уваги приділено зображенню політичних діячів ХХ – початку ХХІ століть, з якими був знайомий автор. Це, зокрема, П. Шелест, М. Горбачов, Е. Шеварднадзе, Ярослава

Стецько, В. Дурдинець, О. Ємець, Є. Стахів та ін. Ці постаті виписані настільки рельєфно, ніби кадри документального фільму про людей та їхній час. Тут же наявні ті моменти, які найчастіше шукають у художньому творі: людинознавчі істини, самохарактеристики, сповідальні епізоди, самомотивація.

Емоційно, з напруженням описані моменти, які є надзвичайно значущими для самого автора. Про сучасність Д. Павличко пише: «Так, мені вже в печінках сидить моя вождівська нація, розсварена, нездатна висунути із своїх рядів лідера не тому, що його нема, а тому, що кожен із моїх братів прагне бути гетьманом. Але я щасливий тим, що належу до українського народу і навіть негативні прикмети його вождів сприймаю без прокльонів, знаючи, що дорога з рабства тяжка і жертвна» [3, с. 481].

Усі спогади, уміщені в цій книзі, ніби пазли, які потім поступово, один за одним складаються в єдину картину під назвою «Життя, як воно є». У цій картині на передньому плані, ясна річ, образ автора: його емоції й переживання, злети і падіння, успіхи й невдачі, плани і реальність, друзі й недрузи, здійснене і нездійсненне – і все це крізь призму історії та її впливу на особистість. Завершує книгу емоційне зізнання: «На початку свого шляху не був я та й не міг бути таким, як нині. Але ця моя збірка каже мені, що спочатку я, бувши, може, трохи гіршим, а, може, й кращим, як нині, – був, одначе, самим собою. Як і нині» [3, с. 483].

Є підстави відносити це двокнижжя до жанру літератури non fiction. Ці «Спогади» Д. Павличка багато в чому досягають рівня белетристики, оскільки написані професійним письменником. Останнім часом все більше читачів віддають перевагу читанню мемуарної літератури замість художньої, яка втомила їх штучними сюжетами, неприродними образами та здеформованою дійсністю.

Для «Спогадів» Д. Павличка характерні основні риси мемуарної літератури: наявність екзистенційної проблематики, сповідальність, яка зумовлює особливий настрій мемуарів, суб'єктивність, специфічний спогадовий потік свідомості, рельєфність, «кінематографічність», наявність яскравих епізодів, портретних характеристик, ремінісценцій, аналіз подій, які довелося пережити, з погляду сьогодення, традиційність викладу думок тощо.

Про «Спогади» Д. Павличка можемо говорити як про твір, що є поєднанням, своєрідним синтезом двох начал – документального й художнього; це специфічний змістовний та пізнавально-інформативний феномен на межі пройдешнього і сьогодення, історії й сучасності, спогаду й документу, фактом й узагальненням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : Альма-матер, 2001. – 246 с.
2. Галич О. У вимірах non fiction: Щоденники українських письменників ХХ століття : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : Знання, 2008. – 200 с.
3. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної літератури / М. Х. Коцюбинська. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 70 с.
4. Павличко Д. Спогади / Дмитро Павличко. – Том 1. – К. : Ярославів вал, 2015. – 488 с.
5. Щириця П. Спогади, які роблять минуле сучасним / Павло Щириця // Літературна Україна. – 2016. – № 42 (5671). – С. 3.

REFERENCES

1. Halych, O. (2001), *Ukrainska dokumentalistyka na zlami tysiacholit: spetsyfyka, geneza, perspektyvy*, [Ukrainian non fiction literature on the edge of centuries: specifics, origin, prospects], Alma-mater, Luhansk, Ukraine.
2. Halych, O. (2008), *U vymirakh non fiction : Shchodennyky ukrainskykh pysmennykiv XX stolittia*, [Non fiction is under consideration : Ukrainian writers' diaries of XX century], Znannia, Luhansk, Ukraine.
3. Kotsiubynska, M.(2008) *Istoriia, orkestravana na liudski holosy. Ekzystentsiine znachennia khudozhnoi dokumentalistyky dlia suchasnoi literatury*, [History orchestrated on human voices. Existential meaning of artistic documentaries for contemporary literature], Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», Kyiv, Ukraine.
4. Pavlychko, D. (2015) *Spohady* [Recollections], Yaroslaviv val, Kyiv, Ukraine.
5. Shchyrytsia, P. (2016) *Spohady, yaki robliat mynule suchasnym*, [Recollections that do modern past], Literaturna Ukraina, № 42 (5671), p. 3.

УДК 821.161.2-311.6

ВІДКРИТІ ПИТАННЯ В РОМАНІ А. ЧАЙКОВСЬКОГО «САГАЙДАЧНИЙ»

Теодорович А.Ю., к.і.н., доцент

*Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного
вул. Фрунзе, 9, Київ, Україна*

ateodorovich@ukr.net

Стаття надає методичні рекомендації щодо висвітлення образу надзвичайно важливої для української історії персоналії гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, а також його епохи в романі А. Чайковського "Сагайдачний". Проведено паралелі між історичними ретроспективами автора роману та українськими геополітичними викликами сьогодення.

Ключові слова: історія України, методика викладання, образ, історична постать, сучасні геополітичні виклики.

ОТКРЫТЫЕ ВОПРОСЫ В РОМАНЕ А. ЧАЙКОВСКОГО «САГАЙДАЧНИЙ»

Теодорович А.Ю.

*Киевская государственная академия водного транспорта
имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного
ул. Фрунзе, 9, Киев, Украина*

Статья предоставляет методические рекомендации, касающиеся освещения чрезвычайно важной для украинской истории персоналии гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного, а также его эпохи в романе А. Чайковского "Сагайдачный". Проведены параллели между историческими ретроспективами автора романа и украинскими геополитическими вызовами современности.

Ключевые слова: история Украины, методика преподавания, образ, исторический персонаж, современные геополитические вызовы.

RHETHORIC QUESTIONS IN THE NOVEL "SAHAIDACHNY" BY A. CHAIKOVSKY

Teodorovych A.Yu.

*Hetman Petro Konashevych-Sahaidachny Kyiv State Watercraft Academy
Frunze str., 9, Kyiv, Ukraine*

The article gives methodology recommendations for illustrating the Ukrainian history outstanding personality of hetman Petro Konashevych-Sahaidachny and his epoch in the novel "Sahaidachny" by A.Chaikovsky. The parallels between the author's historic retrospections and Ukrainian geopolitical challenges of today are outlined.